

חסביב לשולחן

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמסור

ראשי הישיבות

דבר העורך

פרשת משפטים היא מיפתח הכניסה לעולם החוקים והדינים העבריים, שכל כולם אמת חד משמעית רצופה בהיגיון חד וברור. רשי"ר הירש מאריך בתחילת פרשתנו להסביר את החוק המחקן: "חוק העבדים", את ההגיון הצרוף שמאחורי חוק זה ואת האמת המדהימה שמאחורי כל ציווי ה' בפרשה זו. וכנגד כל זה את האבסורד שבהתייחסות מערכת החוקים המקובלת לעבירות הגניבה והמרמה.

כאשר מלמדים ילד קטן ללכת, אין הבדל מהו מקום הליכתו, פעולת ההליכה אחת היא ואין צורך לא ימצא תשובה לפרט מסוים, לא יהווה הדבר היחיד להתמודד עמה בכל מקום, לאט לאט יוכל הוא לעשות זאת גם בתנאי שטח קשים ומכשוליים ביותר.

כאשר מבין התלמיד לחלוטין, כי דרך התורה חלקה וישרה ללא עיקולים כלשהם באמיתותה, והוא יודע שכדי להבין את עומק ישירותה יש להתאמץ לעיתים ולהתייגע. במצב כזה, גם אם לא ימצא תשובה לפרט מסוים, לא יהווה הדבר המפריע כלשהו באמנותו התמימה כי זו הדרך, הוא יבין וידע שישלבו ויכלול תפיסתו את אלו המפריעים היחידים בגילוי אותה אמת שבדואי קיימת.

מיליוני ספרות נאמרו ונכתבו על הגיונה של התורה, בהיכלי הישיבות או מוצאים צעירים ובורגים עומים למען מטרה אחת "להבין" את עומק האמת, ליישב את הסברה ולבחון כיצד הגיע התנא או האמורא במחשבתו לאמת האמורה.

למען האמת, החינוך כיום בישיבות בני ומשתתף על יסוד זה. כי העיון והעמקות בלימוד התורה, ביורו הסוגיות והוויכוח להשגת ההבנה הנכונה של הדברים, הם יסוד רואש, לחינוך התלמיד כי התורה חייבת להיות אמיתית, הגיונית, והיא אכן כך, אלא ששומה עלינו לחקור ולהתאמץ, להתייגע ולעמול, כדי להשיג את ההבנה הנכונה ואת האמת הקיימת.

כך מבין התלמיד היטב, כי את התורה שאיפת התורה להבין תמיד במידת חטוף. ולעיתים ישנם דברים שנראים אמנם בתחילה שאינם תואמים לדברים אחרים שלמד בעבר, ורק העיון וההתעמקות בתורה יכולה לגלות בפניו את האמת. אך חובה עליו תמיד לנסות ולחפש לדרוש ולחקור אחר אותה אמת כי האמת בודאי מצויה בתורה ואי הבנה תלויה אך ורק בחוסר עיון ועמקות של הלומד.

מי שלמד לחפש את האמת שבתורה, להתייגע ולהבין בדרך הנכונה מהי האמת המסתתרת, חינוך את עצמו למעשה להבין כי התורה, בכל מקרה, גם אם קשה לו לתפוש כרגע, היא אמת. השלב הראשון לכניסה אל עבודת ה' הוא מצאית הדרך הנכונה בלימוד שכן דרך הלימוד מכוננת את שאיפת התלמיד לביורו האמת ולדיעה הברורה כי התורה מנהיגה את האדם בדרך אמת, ברורה ללא אפשרות סתירה או אי התאמה. האדם נהפך לאיש אמת ולמאמץ כי מה שכתוב בתורה הוא ברור, וז, נקי ומדויק, בבהירות נפלאה.

ההשקעה הגדולה בדרך הלימוד העיונית בישיבות הקדושות היא אבן היסוד לשכנוע שנקודת המוצא הראשונה היא שכל דברי התורה אמת מוחלטת הם, ומכאן יש לעמול ולהתייגע כדי להבין בשכלנו המוגבל את האמת הגדולה.

מנה צחק חפ"ו חנוכה תשס"ו

וממילא באותו הרגע חל עליו חיוב תשלומין כעין חיוב דמי המקח של מי שזכה חפץ מחבירו שחייב בתמורתו. [אמנם ברור שלא נעשה שלו ובודאי אסור לו לאכול ולהזיקו, וכמו שאמרו בגמ' שם כי אוקמה רחמנא ברשותיה לענין אונסין ולא לענין מיקנה].

ומעתה דברי הרמב"ן מיושבים כמין חומר, שכתב בדשואל החיוב בשעת אונסין, ולכן חיוב מיתה באותו הזמן פטר משא"כ בגזלן דשעת האונס אינה פוטרת אלמא שהחיוב הוא על שעת הגניבה, והוסיף הרמב"ן שאין הנגב יכול להקדיש, ומזה חזינן שלנגב יש איזה קנין בחפץ, אלמא שחיוב התשלומין הוא מעין חיוב של דמי המקח, ולהכי הוא רק בשעת הגזילה. אבל בשואל שהמחייב שלו הוא חיוב השמירה וכל רגע ורגע יש סיבה לחיוב אונסין, לפיכך שעת האונס היא שעת חלות החיוב, ודנים לפי השו"י של שעת האונס.

אלא דאכתי צ"ב לפ"ז אמאי שואל מתחייב באונסין, והרי אם המחייב שלו הוא שמירה, אי"כ אמאי חייב באונסין והא בכל התורה כולה קיי"ל דפטור באונסין. ונראה דודאי שואל לא היו כגזלן שחיוב התשלומין שלו חל בשעת הגניבה בגדר של חיוב דמי המקח, אך מ"מ כבר בשעת השמירה חל דין שאם יאנס ישלם, ולהכי מתחייב גם באונסין.

וביאור הדברים, דהנה יש לחקור בהא דשי"ש ושואל חייבים לשלם את אובדן החפץ כל אחד כדיניה, האם הביאור בחיוב שומרים בשעת השמירה חל עליו חיוב שמירה ותו לא מיד, ורק יש דין נוסף שאם לא שמר צריך לשלם, [ולפ"ז קשה אמאי חייב באונסין]. אולם י"ל שבשעת השמירה נתחייב תרתי א. לשומר, ב. להחזיר את החפץ כמות שהוא ואם לא יחזירו ישלם מיו. ולפיכך כל שנאנס ובפועל אינו מחזירו, אף שעל עצם האונס אין עליו טענה, מ"מ לא קיים את דינו להחזיר את החפץ ולכן צריך לשלם.

ומאידך כיון שהחיוב לשלם הוא על החפץ אם יאבד, ודאי שזמן חלות החיוב בפועל היא רק ברגע שהחפץ נאבד, ולכן אם בשעה זו היה עליו קלב"מ פטור, דאף שסיבת חלות החיוב היא קבלת השמירה שאז חל עליו דין להחזיר את החפץ או את דמיו אם יאבד, מ"מ כיון שאי"ז חיוב של דמי המקח אלא חיוב החזרת החפץ, ממילא זמן חלות החיוב בפועל הוא רק בשעת האונס. אבל בגנב חיוב הממון הוא כעין דמי המקח, ולכן חל כבר בשעת הגניבה שאז נקנה לו החפץ לענין אונסין, וממילא החיוב ממון חל בשעת הגניבה.

והנה הקוב"ש שם ובקידושין אות צ"ב הביא דהרשב"א בקידושין י"ג כתב בשם הראב"ד דנפקד אינו יכול לחזור בו תוך זמנו, והקי' עליו הרשב"א מאי שנא מפועל שיכול לחזור בו בחצי היום. וכתב עלה הקוב"ש, דהראב"ד סובר דאף שיכול לחזור בו מחיוב השמירה, מ"מ אינו יכול לחזור בו מחיוב הממון שכבר נתחייב להחזיר את החפץ או דמיו, והרשב"א דפליג ס"ל שחיובו בממון הוא מחמת שלא שמר, וכיון שחזור בו מחיוב השמירה ממילא נפטר מחיוב הממון.

אולם נראה דאף לדעת הרשב"א מצינן למימר שהחיוב אינו על האי שמירה, אלא הוא חיוב בשעת קבלת השמירה על החפץ, אלא שהרשב"א סובר שגדר חיוב הממון הוא שחיוב לשמור את החפץ עד כדי להעמיד את דמיו לבעלים, וכיון שזהו מדיני השמירה, לפיכך כל שיכול לחזור בו מעצם חיוב השמירה כדין פועל שחזור בו בחצי היום, ממילא בטל החיוב דמיים, דכל החיוב דמיים הוא הרחבה של חיוב השמירה ודו"ק.

(עי"פ שיעורי פסחים ס"י ט"ו)

הגאון רבי יהודה עדס שליט"א ראש ישיבת קול יעקב

בענין חיוב אונסין בשואל וגזלן

הקוב"ש בח"ב סי' כ"ו הביא דיש להעיר בהא דשואל חייב באונסין, מאי שנא מכל התורה דקיי"ל מלערה לא תעשה דבר דאין לחייב על אונסין. והעלה בזה, דהא דשואל חייב באונסין אי"ז על אי גרע מנאנס מאליו, ובעי"כ מבואר החפץ חל עליו חיוב להחזיר את החפץ דומיא דגזלן, ועתה שנאנס ואינו מחזירו חייב לשלם את דמיו. נמצא דאין החיוב על מה שנאנס אלא על מה שלא החזיר.

ועיי"ש שהקי' מהא דמבואר בכתובות ל"ד ע"ב, דלחד מ"ד שואל שטבח בשבת פטור מלשלם אפי' את הקרן כיון שהשואל מתחייב משעת האונס. ולכא"ו צ"ב דל מהכא את מעשה הטביחה, מ"מ לא גרע מנאנס מאליו, ובעי"כ מבואר דשעת חיוב האונסין הוא בשעת האונס, וצ"ב דהרי החיוב אינו על האונס אלא על מה שלא החזיר. ות"י שם בקוב"ש, דמ"מ שעת חלות החיוב הוא בשעת האונס, וכיון שבאותה שעה חל עליו חיוב מיתה סגי בזה לפטור קלב"מ.

והנה מש"כ דחיוב שואל דמי לגזלן, נראה דודאי לא דמי לגזלן והם שני גדרים נפרדים, וכמשי"ת. דהנה בגמ' בב"מ מ"ג ע"א מבואר דהגזלן חבית ששעה זוזא ולבסוף שויה ארבע, איתבר ממילא משלם זוזא, כיון שהוא מתחייב על שעת הגזילה שהיה שוה זוז. וברמב"ן שם כתב לתמוה, דכיון דאילו איתא בעינה הדרא אי"כ אמאי לא ישלם זוז, אטו שואל ככה"ג שנתייקר אונס החפץ אינו משלם ד', ות"י הרמב"ן דשאני שואל דמשעת משיכה מתחייב במזונותיה ולא מחייב באונסין עד שעת שבורה ומתה, וברשותה דמרה היא למכירה וקי"ו להקדש, עיי"ש.

ומבואר ברמב"ן שחלוק הוא שואל מגזלן בשני דברים, חדא דחיובו של גזלן בקרן הוא משעת גזילה ואם טבח בשבת משלם קרן, משא"כ חיובו של שואל הוא משעת אונס, ואם טבח בשבת פטור אפי' מקרן, וכמבואר בגמ' כתובות הנ"ל. ועוד דנגזל לא יכול להקדיש ומשאיל יכול להקדיש.

וצע"ג דכל מה שתי הרמב"ן הוא אמאי שעת הגזילה מחייבת בגזלן טפי ממה ששעת השאלה מחייבת בשואל, ועי"ז הוכיח מהא דקלב"מ בשעת האונס שהוא חייב. אבל אכתי תמוה אמאי שעת האונס לא תחייב נמי בגזלן כמו שהיא מחייבת בשואל, ובאופן ששעת האונס הוקרה החבית אמאי לא יתחייב פטור כמו שואל. וראיתי מי שכתב דחזינן מהרמב"ן דעל מעשה אחד אי"א להתחייב פעמיים, ולהכי אם מתחייב על שעת הגזילה אינו יכול להתחייב על שעת האונס, וצ"ב מהו כלל זה כי בפשוטו אין לזה מובן כלל.

ונראה בעזה"י, דכוונת הרמב"ן דסיבת החיוב דנגב וסיבת החיוב דשואל חלוקים ביסוד דינם, והם שני מחייבים נפרדים, ובגזלן יכול להתחייב רק על שעת הגזילה ולא על שעת האונס. דהנה בב"ק ע"ט ע"א מבואר דגניבה אינו מתחייב אלא ע"י מעשה קנין, וכן הוא בכתובות ל"א ע"ב דאם משך כלים לרה"ר אינו חייב לשלם כיון דמשיכה קונה רק בסימטא.

וביאור הדברים הוא ע"פ מאי דאיתא בסנהדרין ע"ב ע"א דאוקמה רחמנא ברשותיה להתחייב באונסין, ומבואר דכדי לחייב גנב באונסין צריך שיהא ברשותו. והביאור דבשלמא שואל שקיבל שמירה וכל הנאה שלו, אזי החיוב שמירה מחייב אותו באונסין, אבל גזלן שלא קיבל שמירה אמאי יהא חייב על אונס שלא גרמו. ובהכרח דכדי לחייבו בתשלומין אמרה תורה דחשבינן כאילו זכה את החפץ,

צ"פ הוצאה לאור - נתן פלדמן

יצא לאור הספר

משביעות זהב

על

מגילת אסתר

מסדרת הספרים על הנביאים

שואל ספר מחבירו ונתקלקל האם חייב לשלם?

שואל חייב באונסין כמאמר הכתוב "וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת וגו' שלם ישלם". ובגמ' בבא מציעא צ"ה ע"ב מובא דהיות ושואל כל הנאה שלו מתחייב באונסין אבל אם יש גם לבעל החפץ הנאה מזה אין לו דין שואל לגבי חיוב אונסין, וכן מבואר בקצוה"ח סימן ש"מ ס"ק ה' וז"ל "כללא דשואל שיהא כל הנאה שלו והיכא דבעלים נהנין ג"כ הו"ל דין שוכר ופטור מאונסין".

הש"ך בחו"מ סימן ע"ב ס"ק כ"ט כתב וז"ל "כתב הר"ן בתשובה סימן י"ט על ראובן שהשאל ספר לשמעון דאין שמעון חייב באונס של ספר ראובן שהיה בדורו". ויעינן שם בשו"ת הר"ן שכתב הטעם דשואל ספר פטור מאונסין, משום שהטעם ששואל חייב באונסין מפני שכל הנאה שלו משא"כ במשאל ספר יש גם הנאה היות ויש מצוה להשאל ספרים ונפטר מלינת דקה לעניים בשעה במשאל ויש לו ריוח ממנו ודומה למה שמוכר בגמ' ב"מ דף כ"ט ע"א לגבי שומר אבידה שהוא כשומר שוכר משום שפטור בזמן הטיפול באבידה לתת לעני וא"כ יש לו ריוח בזה ושומר את האבידה.

אולם הש"ך (שם) מציין שהר"ן לשיטתו שפסק כו' יוסף במסכת שבועות (דפי' הרי"ף דף כ"ה ע"א). אולם הלכה יש שפסקו כרבה שפרוטה דר' יוסף יכיה ולכן לא נכשה ש"ש בשומר אבידה, והוי ספיקא דדינא, ומ"מ למעשה אם תפס לא מוציאין מידו עכ"ד הש"ך. (עי' שו"מ חו"מ רס"ו סיף ט"ז וסעיף כ"ה שפסק כרב יוסף דשומר אבידה ש"ש והרמ"א חולק שם דהוי שומר חנם).

הקצוה"ח סימן ע"ב ס"ק ל"ד מחדש דגם לרבה שואל ספר לא חייב באונסים משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, דמה שלומד בספר לא נקרא הנאה דבלימוד מקיים מצוה ולא ליהנות ניתנו, והטעם ששואל חייב באונסים מפני שכל הנאה שלו והלימוד לא נקרא הנאה. אולם הנתחבות בסימן ע"ב ס"ק י"ז חולק על קצוה"ח ומביא מש"כ הט"ז יור"ד סימן רנ"א ס"ק מ"ג דת"ת כן ליהנות ניתנו ומציין דברי הט"ז יור"ד סימן רכ"א ס"ק מ"ג שכ"כ (עי' שו"ת דברי יהושע ח"ג חו"מ סימן ט"ז).

המחנה אפרים הלכות שאלה ופקדון סימן ג' מקשה על הר"ן הנ"ל דהרי מתי פטור מפרוטה דרב יוסף דהנפסק במצוה פטור מן המצוה היינו דווקא בשא"א לקיים שניהם, אבל אם אפשר לקיים שניהם חייב, ובהשאלה ספר מתי מקיים המצוה כתב הרמב"ם בפ"א מהלכות שכירות דהמצוה הוא בשעה שקורא בו השואל ובשעה שהשואל קורא אין המשאל טרוד בזה כלל וכלל והיית לתת פרוטה לעני (עי' בשו"ת אמרי בינה חו"מ דני הלואה סימן ע"ד). בשו"ת אמרי יוסף (אריק) ח"א סימן מ"ז מקשה על דברי הר"ן מדוע השואל ספר ללמוד בהם פטור באונסין הרי כל משאל כלי או חפץ יש מצוה של גמ"ח וא"כ כל שואל חפץ או כלי שיפטר מאונסין וזה לא מצאנו, והרי כתב הרמב"ם בתחילת הלכות שאלה ופקדון וכן השו"ע בתחילת הלכות שאלה שכל שואל חייב באונסין, ולפי דברי הר"ן שכל שואל חפץ או כלי שיפטר מאונסין שיש בהשאלה משום מצות גמילות חסדים? ולכן מוכיח בשו"ת אמרי יוסף הנ"ל דמשאל חפץ לחבירו לא מקיים מצוה שיפטר מאונסין פרוטה לעני, וכן הוכיח זאת מבעל הפנים יפות פרשת משפטים עה"פ "אם כסף תלוה את עמי" שהוכיח שאין מצוה בהשאלת כלים והטעם שדרשם להתקלקל ועוד שהגבילה להשכירם. והיוצא מדבריהם שאין מצוה בהשאלת חפצים. אולם החפץ חייב בספרו אהבת חסד ובפירוש נתיב חסד ח"א פ"א סיף ב' כתב שבאמת יש מצוה מהתורה להשאל כלים או חפצים, ומ"מ אינה מצוה מפורשת בתורה שיפטר המשאל מלינת פרוטה לעני בשעת שאלה ולכן השואל חייב באונסין שאין למשאל הנאה ממנונית ויש

מין ראש הישיבה שליט"א

בעל איילת השחר

בענין שואל בשבועה כשמתה מחמת מלאכה

יש לעיין בהא דמבואר בכללי דוכתי דצריך להשבע שמתה מחמת מלאכה מן התורה, והיינו דזה שבועת השומרין, וכן מבואר ברמב"ם פ"א מלה"ז. דהא לא מצינו שבועת התורה אלא על טענה שנפטר בה מדין שומר, אבל בטוען החזרתי אינו חייב כיון דאין טענתו להפטר מדין טענת השומרין. ומתה מחמת מלאכה הא אינו כתוב בתורה אלא שזה מסברא דלאו לאוקמא בכלילתא שאילתא כמבואר בב"מ דף צ"ו ע"ב, נמצא דאין פטור מחמת דין מיוחד מדין שומר שעליו, ואיך פסיקא לו דחייב ע"ז שבועה מהי"ת.

ואפשר דשומר חנם או שויש שטוונגים מתה דכרחה, הא טענתם מחמת מה שאירע עם החפץ, וכן כשטוען מתה מחמת מלאכה, דפטור עצמו מחמת המאורע עם הבמהה ה"י באופן דפטור, דע"ז חייבתו תורה לישבע. משא"כ כשטוען החזרתי דאין זה מחמת מה שקרה עם החפץ ענין שפטור.

ועי' בשו"ע סי' רצ"ד ס"ד במי שטוען שנאנס ממנו גלימא, ובאו עדים שהעידו שנאנס ממנו גלימא אבל אין יודעים אם הוא זו שהפקידו אצלו, נאמן בלי שבועת השומרין לומר שהגלימא שנאנסה היא הפקדון, ואינו חייב כו'. התם נמי כיון שידוע דהיי אונס הגלימא וכל טענתו דלא קיבל חפץ ששייך לדון עליו כלל, דזה שהעידו שנאנס זהו הפקדון ולא קיבל חפץ אחר, ואינו טוען שהחפץ נאנס, אלא מה שנאנס הוא החפץ הזה, ולא קיבל פקדון אחר שיהי' לדון עליו.

ולחאמור אין הפי' דדוקא כשטוען פטור עצמו מדין מיוחד של שומרין חייב שבועת השומרין, אלא גם בטוען מתה מחמת מלאכה דפטור אינו מדין מיוחד שנאמר בשומרין, ג"כ חייב שבועה מהי"ת. אלא דכל שמחדש מאורע בהחפץ שזה פטורו, צריך לישבע שהי' מאורע כזה.

(אילת השחר, ב"מ צ"ד ע"ב)

לשואל כל הנאה שלו להתחייב באונסין, ורק בשואל ספר ללמוד פטור השואל מאונסין כמבואר בשו"ת הר"ן הנ"ל **דש מצוה מיוחדת להשאל ספרים ללמוד** שנאמר "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד", אבל כל בשאר חפצים, וה"ה משאל חפץ מצוה כגון ארבעת המינים תפילין וטלית יפטר מאונסין. (עי' מחנה אפרים דיני נדרים סימן כ"ד ובהנהגות רעק"א או"ח סימן י"ד במג"א ס"ק ח' רב"ש ערך שי סימן ש"מ).

היוצא מכ"ז בשאל ספר ללמוד וקרה אונס או בשואל טלית ותפילין בחבירו ונאבד באונס או בשאל מגילה לקרות בה וקרה אונס והמגילה איננה, לדעת הר"ן בתשובתו פטור השואל, לשיטת הש"ך תלוי במחלוקת המחבר והרמ"א, לדעת הנתחבות השואל חייב, ולדעת הקצוה"ח פטור ויכול השואל לטעון קים לי כמו הפוסקים שפטור מלשלם.

שואל ספר ונתקלקל מחמת הלימוד

מובא בגמ' בבא מציעא דף צ"ו ע"ב דשואל פטרה התורה אותו מלשלם במתה מחמת מלאכה, והטעם "לאו לאוקמא בכלילתא שאילתא", דהיינו ששאל להשתמש בחפץ או בבהמה ולא לשומר את החפץ או בהמה בארון, וכך מובא בשו"ע חו"מ סימן ש"מ סיף א'.

דנו האחרונים בשואל ספר ונתקלקל מחמת הלימוד האם נחשב במתה מחמת מלאכה ופטור, או דלא נחשב כמתה מחמת מלאכה. בס' תולדות אדם מהגאון רבי זלמן וצ"ל מילאנא (שהיה תלמידו של הגר"א) שמספר סיפור על עצמו שרצה להשאל ספר תנא דבי אליהו מ' בער ולבסוף הסכים להשאלו, ואמר לו הספר הזה יקר לי מאד שקשה למצוא אחר, ולאחר כמה ימים החזיר את הספר בלוי וקרוע שלמד בו מרוב החמדו ושקידה, הקפיד ר' בער שרצה לחייבו לשלם, וענה לו ר' זלמן **שואל פטור** כדן מתה מחמת מלאכה שפטרה התורה את השואל מלשלם כמובא בגמ' ב"מ דף צ"ו ע"ב ובשו"ע חו"מ סימן ש"מ ס"א. בשו"ת מנחת אלעזר חלק ד' סימן ע' כתב להעיר דאחי"נ מתה מחמת מלאכה פטור מיהו אם הם ממלאכתו כן באותה מלאכה עצמה כגון ששאלה לחרוש וחרש בה ביום ובלילה שלא כדרך כל הארץ חייב לשלם, והי' הלימוד של הגר"ז היה שלא כדרך העולם מגודל עבודתו וכוכה"ג לא הוי דרך מלאכתו נאך י"ל ע"ז כיון דהמשאל ר' בער ידע כי כן דרכו של הגר"ז וסביר וקיבל א"כ הוי דרך מלאכתו אצל השואל.

אולם בשאר ספרי שו"ת האחרונים הסכימו עם דברי הגר"ז כמובא בשו"ת שואל ומשיב מהדורא לתילתא ח"ב סימן קע"ה. ובשו"ת מהרש"ם ח"ג סימן כ"א ב"שאלה בבעל הגבחה ובעל גלילה קרעו ס"ת בשעת הגבחה וגלילה ומדמה לדברי הגר"ז דפטור משום נחשב כמתה מחמת מלאכה ואם לא היה בפשיעה דפטורים. עי' בס' דברי גאונים כלל צ"ו סימן י"ד דהוכיח מדברי הרמ"א חו"מ סימן רצ"ב ע"ב סיף כ' ובש"ך (שם) ס"ק ל"ה שהשואל ספר פטור על הקלקול בשעת הלימוד.

בס' מחנה אפרים הלכות שאלה ופקדון סימן ד' דן בה ותלאן

חקירות הלכתיות

הרה"ג אלחנן פרץ שליט"א

צ"ק

סיפר לי הגר"ש קליין שליט"א שצא קמיה מן הגרי"ש אלישיב ז"וק"ל לשאלו אותו בענייני ריבית צ"קיס, אמר לו הרב זצ"ל 'לך אלל ראש ישיבת פורת יוסף', הלל הוא מן הגר"צ' אבא שאול זצ"ל, 'שיגדיר מה הוא א"ק ואחר כך אפסוק את הדין' ונטרפה השעה ולל עשה כן, וזינתיים שצק הרב חיים לכל חי. ונראה שהספק צ"ק האם היינו שטר או שמה הוא פתח הוראה לנכח לנצל את בקשתו.

גמ"ח ספסלים

מזוי מאוד בגמ"חים של רהיטים, שולחנות וספסלים, שהלוקח מהם ללודך שמחה מפשחתיית ושואל הוא מהם חייבם אין כסף, מתבקש להגיה אלכלם ל"ק פיקדון. ועניינו של ה"ק לבטח את החזרת המורכבים מתוקנים ושלמים. והגה אף שלכאורה נזק שיש לספסלים נחשב בהרבה מהמקרים מתה מחמת מלאכה והמזיק פטור, מ"מ הם מבקשים התחייבות מיוחדת לשלם על כל נזק וזכותם לעשות כן, אם כי יש ללדד שקדאי שיעשה קניין סודר להתחייבות מיוחדת זו.

בבעלים

כרס, יש לתמוה תמיהה גדולה הרי נתון ה"ק מניח אותו אלכלם בפיקדון והם חייבים לשמור על פיקדון זה שלא יאבד ואחר כך הוא מושך את הספסלים וזוכה בחפץ שהשאירו לו לכל משך ההשאלה. נמצא שצשעה שהוא שואל הם שומרים עבורו על א"ק, אם כן זו שאילה צבעלים, והלכה שאילה צבעלים פטור מלשלם ואפילו על פשיעה (זולת הרמב"ם הסובר כל הפושע מזיק), הרי שצאו לתקן ולהגן על עצמם בלקיחת ה"ק ונמצאו מקלקלים לעצמם שגרמו שהשואל מהם יהיה פטור על שאילתו.

חספא

והגה למתבאר לעיל אם ל"ק הוא שטר הרי אין דין שמירה בשטרות, נמצא דלח חשיבי שומרים כלל ופטורים הם משמירה ואין כחן שאילה צבעלים. אכן אם ל"ק הוא הוראה לנכח אפשר דשייכת שמירה על ה"ק עצמו לפי ששוה כסף הוא, וכל זה שייך אם ה"ק הוא ל"מוטב בלבד' כי ל"ק 'למוטב בלבד' או אפשר להשתמש בו בלתי המוטב לבדו והרי הוא מחזיר את ה"ק לבעליו אם כן ל"ק זה אינו ממון ואין כחן שמירה כלל.

במחלוקת ראשונים בפטור מתה מחמת מלאכה עיי"ש. בחידושי ר' שמחה ב"מ צ"ו ע"ב (מבעל האור שמח) כתב במפורש דהשאל ספר ללמוד ונתקלקל מחמת לימודו הוי כחש מחמת מלאכה ופטור, וכ"כ החתם סופר בתשובתו או"ח סוף סימן ב' ספר שנתקלקל הוי כמתה מחמת מלאכה, ודלא כמ"כ בעטרת זקנים או"ח סימן י"ד ובשו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת חו"מ סימן ב' דשואל הוי וחייב באונסין.

(עי' שו"ת קנין תורה בהלכה ח"ב סימן ע"ו). מצות החסד סימן י"ג מציין דברי בער המלך הלכות חובל ומזיק פ"ד הלכה ג' שדן באשה ששאלה סיר בשרי לבישול ובטעות הכניסה כף חלבית בבישול ונטרף הסיר האם חייבת לשלם, ומביא ב' טעמים לפטור טעם אחד דהוא כגוף שלא ניכר דק"ל בחו"מ סימן ש"ג א"א בגול המן ועבר עליו הפסח יכול לומר הרי שלך לפניך, וה"ה השואל יכול לומר לבעל הסיר הרי שלך לפניך שלא ניכר הנזק בסיר, וטעם שני כדן מתה מחמת מלאכה שהרי בשעת הבישול נטרף הסיר בטעות והרי בשואל פטרה התורה כל אונס שקרה בשעת השימוש, ולכאורה מה שהאשה הטרפה הסיר בטעות זהו פעולה בידים שהטרפה הסיר כשהכניסה כף חלבית, מוכח אפילו אונס שעשה השואל בידים בשעת השימוש פטרה אותו מלשלם, וה"ה אם שאל ספר או חפץ ונפל ונקרע גם יחא פטור זה קרה בשעת השימוש.

הגאונות המקבילה לשאלה

באורים ותומים

גאונותו של הבעל שם ממילכשטאט הכתה גלים בלב כל מכריו, ואף הגיעה לאזונו של הקיסר רום הודו שלא האמין על הכמתו של הנער הצעיר, והוא ביקש להתרשם מחכמתו הרבה.

הוא שלח את משרתיו לבקש מאביו שישלח אליו את בנו לחדרו לשיחה צפו, והוא רוצה להתוות על קוננו, להכיר את ערכו הרם.

אולם תנאי התנה הקיסר אם אביו, שאיש לא יבא עמו והוא יבוא לבדו וימצא את חדרו המהודר אליו כינס בעזרת משרתיו הרבים, ובלית ברירה נאות הרב לבקשתו של הקיסר ושלה את בנו לפני הקיסר לבדו. שלא הקיסר שרצה לבחון את חכמתו של הנער, הורה לכל משרתיו שבעת בואו לארמונותיו כולם יתביאו עצמם ויתנו לנער לשיטוט במסדרונות ההדרום לבדו, בחפזו את חדר המלך עד שימצא זאת, ואיש לא יראה לו לעזרה בענין זה.

ומי שהכיר את ארמונותיו של הקיסר ידע כי מדובר במשימה לא קלה ולא נעימה, וארמונותיו של הקיסר היו רבים, ובכולם מסדרונות אין סופיים המתפצלים למבנים נוספים ורבים, והדרים אין ספור ניצבו בכל פינה בבנין, ולמצא את החדר של המלך לבדו בכל שתדויה למוצא היכרות מוקדמת של תנאי השטח, היא משימה בלתי אפשרית ממש.

ואכן אי הגיע הנער לשערי הארמון הכניס השומר אתו כבוד, והורה לו ליכנס פנימה ולהתקדם לחדרו של הקיסר, לאחר מכן הוא נעלם, וכך מצא עצמו הנער לבדו בחיילות מרהיבים שאיש לא נראה בהם. והנה אחר כמה דקות עלה הנער והקיף מחילות רבות ודפק על אחת הלתות, ולפלא היה והקיסר בעצמו הוא אשר ישב שם ופתח לו את הדלת, וכברו ליכנס לחדרו, והשיבו לידו.

אמר לו הקיסר, דע לך נער חביב, לא עלתה בדל מחשבתי שתוכל להגיע כלל לחדרי, ולפלא לי הדבר, אבל שמעתי כי לכתם ההודים יש את האורים ותומים שהוא כלי שבו שואלים אתם כל מה שמבקשים ומקבלים מסרים משמים, לבטח השתמשתם בדבר זה וכך ידעת להגיע במהירות לחדרי ללא עזרת משרתי. השיב לו הנער, כי אכן אורים ותומים היה בכוחו לברור הכל, אך הנה הוא רק אצל הכהן הגדול בבית המקדש, ולבטח לא ידעת אצלו, לא קחת כרובי שמי.

המשקיף הקיסר ושאלו, א"כ כיצד ידעת להגיע לחדרי במהירות כה מדהימה? כי בעומדו בחוץ הביט על כל החדרים והבחין כי רק חדר זה סגור מסגור ואף ההלתות מסתרים ופולגות סגורים, ואמרתיו לעצמי המלך שכל כבודו ונימה, טכס סגור הוא בחוץ, וישב הוא בחדר זה, חשבתי ועליתי לעבר החדר, ואכן צדקתי והגעתי למקום הנכון.

גדה הקיסר מחכמתו של הנער, ושאלו, הרי כלל הוא בידכם שאחרי רבים להטות, והרי רוב העולם כמוני נצורים הם, וא"כ מדוע שלא תמיר את דתך ותהיה כמוני.

השיב לו הילד במטבע לשון, הן כל משרתיך נעלמו ולא הבחתי באיש מהם בדרכי לכאן, אבל לו יבואו עתה כל משרתיך ויאמרו לי כי אין זה הדרך אלא הדרך בבנין הסמוך, וכי אאמקם להם?? לבטח שלא, וזאת משום שרק בדבר שישנו ספק ולא ידוע בבירור אמיתותו, נדרשים אנן לכלל זה שהולכים אחרי רבים, אבל באמיתות ברורה אף אם יבואו רוב כנגדה אין בהם ממש.

הודותינו אינה מוטלת בספק כלל ועיקר, היא אמיתית ונצחית לעולם ולנצח נצחים, ולכן איננו נצרך לרוב שיאשר זאת. התלבח הקיסר מרום חכמתו של הנער והרעיק עליו מתנות ומוהר ושלה אותו לביתו, ושמו של הש"ת נתקדש ברבים ובכוחו של הבעל שם ממילכשטאט.

נשמך אני נוטל ממך' דע לך אם תתרשל בשמירה והציפור תפרח ותאבד ממך, אין כאן רק עניין של מיצוי כספי שאתבע ממך. 'את נשמך אני נוטל ממך'. שמירת תורה ומצוות היא דבר שהנשמה תלויה בו. כי זה התורה בריאת האדם.

בכל בוקר כאשר אנו מתעוררים ופוקחים את עינינו אנו מודים לקב"ה ואומרים: 'מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמותי בחמה, רבה אמנותך' והבוא מדברי זוהרה: 'ובקומך' לתת השבתות לאזונו שהשיב נשמתו. שהרי בכמה עונות הוא נמצא לפני אלונו, והקב"ה עשה עימו חסד והשיב נשמתו לגופו. כמה תודה ושבח יש לנו לומר לקב"ה ששייב לנו הנשמה מידי יום ביומו ואינו בא בחשבון עימנו.

'שואל'

שומר חנם ושומר שכר נותנים שירות לבעל החפץ, הם שומרים על פי בקשתו על החפץ, אם בחינם ואם בשכר. אבל שואל זה הפוך, וכי ישאל איש מעם רעהו השואל הוא זה שמבקש מבעל החפץ שישאל לו את החפץ. אדם שומר על חפציו, אם הוא אינו יכול לשמור עליהם הוא מבקש מחברו שישמור עבורו עליהם. מאותה סיבה אין הדבר קל עבורו להשאיל את חפצו לאחר. אדם שומר על חפציו.

אם חברך נענה לבקשתך והשאיל לך את חפצו אחרייתך גדולה יותר מאשר אם הוא פנה אליך וביקש ממך לשמור על חפציו. לכן 'שואל' חייב לשמור על החפץ מכל משמר והוא אחראי לכל מה שקרה לחפץ. לא רק בגנבה ואבידה, גם אם קרה אונס והחפץ נפסד הוא חייב באחריותו.

כתוב ב'שפת אמת': 'בודאי יכולין ללמוד מ'אלה המשפטים' דרכים הנצרכין לעבודת הבורא יתברך'. אף על פי שפרשת שומרים עיקרה דיני ממונות נרמזו בה עניינים נשגבים 'כי ייתן איש' אומר השפת אמת' זה הקב"ה, 'אל רעהו זה כל איש ישראל'. 'כסף או כלים לשמור' 'כסף' הוא הרצון והחשק 'כלים' הם כוחות האדם שהם הכלים לעבודת הבורא. הקב"ה נותן לנו רצון וחשק וכלים לעובדו ועליו לשמור עליהם מהיצר הרע הרוצה לגנוב אותם.

היצר הרע, המלך הזקן והכסיל, רוצה לקחת ממך את החשק והרצון 'גונב מבית האיש' הוא רוצה להרחיק אותנו מבית ד' למנוע אותנו מלעבוד את השם. לכן מוטלת עליו חובת שמירה שיצר הרע לא יצלח ח"ו לגנוב מאתנו את הנטייה לטוב שנטע בנו הקב"ה.

עוד רומזת לנו התורה כי גם אם מעדת ונכשתה, נפלת ברשת שפרש לך יצר הרע וחטאת, בידך לתקן את המעוות. בידך לשוב בתשובה. אם תעבוד על עצמך ותשיב לעצמך את הגוילה שגולו ממך ושוב תהיה עם חשק ורצון לעבודת הבורא יהיה רצון וחשק זה במדרגה גבוהה יותר. יצר הרע יתחייב להשיב לך את הרצון והחשק שלקח ממך, בכפל כפליים ככל גנב המטלם כפל. שהרי זכית לעשות תשובה מאהבה וזדונות נעשות לך כזכויות וזכית בכפלים.

הקב"ה נותן לכל אחד כלים לעבודת השם והוא עושה אותנו שומרים עליהם. זה חלק מהאיזונים הדרושים לשמירת כוח הבהירה. יצר הרע מצד אחד ורצון וחשק מהקב"ה מצד שני, ואנחנו בתוכם. להתנהלות שלטו במלחמה הקשה הזו בה אנו נמצאים יום יום שעה שעה יש אופנים רבים. חז"ל לימדונו עצות טובות איך לנצח את היצר. על ידי שקיעות בלימוד התורה, על ידי לימוד המוסר על ידי דקדוק המצוות ועוד ועוד.

תכלית מלחמתנו לנו היא להכניע את היצר הרע. להגיע למצב בו ניסיונות היצר ידחו על הסף. שתהיה לנו נטייה לטוב. זה דבר אפשרי, זו הבהירה בחיים, הבהירה בטוב. משמעות דברי חז"ל 'הכול בידו משמעות חוץ מיראת שמים' היא שיראת שמים אינה מנתה מהקב"ה היא דבר שמוטל עליו לרכוש. אך יחד עם זאת אנו יכולים וצריכים להתפלל על יראת שמים. לבקש שיעתא דשמיא במלחמת היצר.

בתפלת 'ובא לציון' אחרי שאנחנו מקדשים את שמו של הקב"ה בשמי מרום, בעולם הזה ולעולמי ועולמי אנו מתפללים ומבקשים: 'ד' אלוקי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך'. מסיביר האבודרהם שאנחנו מבקשים שזכות זו של המלכת הקב"ה תעמוד לנו למשמרת לרגע בו יתקוף אותנו היצר שנוכל לעמוד מולו. לא זו בלבד בקשתנו, אלא 'והכן לבבם אליך' שנזכה שתהיה לנו נטייה לטוב שלבנו יטה לקב"ה.

זו בקשתנו מהקב"ה שיינתן לנו חשק ורצון לעבודת הבורא. לא רק את החשק והרצון הנדרשים להשקיע לשמירת נקודת הבהירה. אלא שנקבל מאיתו יתברך חשק ורצון ונטייה לטוב שנהיה מוכרחים לעבודתו יתברך. על החשק והרצון האלו יש לנו דין 'שואל' ולא רק דין 'שומר'. עשוי אם ח"ו נכשל בהייה חייבים גם אם היה זה מצב של אונס. זה לא צריך להדאיג אותנו כל כך כי אם אכן נזכר לכך ונהיה בדוקים בקב"ה תמיד אז הרי נוכל לבקש את הפטור של 'בעלוי עינאי'.

הרמז והלימוד שלמד ה'שפת אמת' מדין שומרים נמצא גם בדבריו של ה'אור החיים' הקד' בפרשת בראשית. בבריאת העולם אחרי שהקב"ה יצר את האדם 'ויפח באפיו נשמת חיים' הושיבו בן ערן וציווהו 'לעובדה ולשומרה'. ובתרגום יונתן בן עוזיאל שם 'למהוי פלח באורייתא ולמנוט פיקודיהו'. ה'לעובדה ולשומרה' הולך על החלק אלאה ממעל על ה'עשמת חיים' שקבלנו ואת זה נעשה על ידי שנעסוק בתורה ונשמור מצוותיה. יש לנו ציווי וחיוב לשמור על הנשמה שבקרננו.

'ה'אור החיים' הקד' מביא שם לדמות את שמירת עבודת האדמה בגן עדן לעבודה והשמירה המוטלת על האדם כלפי נשמתו, אלו דברים: 'אכן יש לך לדעת כי כל ההווה אינו אלא דוממא לרוחניות, וכמו שהאדמה צריכה עבודה והזרעה והגשמה להוציא מזון האדם גם שמירה מדברים שמפסידים ומרועים לצומח'. כך גם הנשמה של האדם גם היא צריכה 'עבודה ושמירה' כפי רוחניותה, הגשמה המיוחדת לה, היא אסק התורה כמו שאמר הכתוב 'ערוף כמטל לקחי תיזל כטל אמרתי'. והזרעים הם מצוות עשה אשר יעשה אותם האדם. כרמון בדברי הנביא 'זרעו לכם וגו' 'השמירה גם כן לכל יפרוץ גדריה ולכל יפסיד צמחיה והיא שמירת מצוות לא תעשה. אשר צריך האדם לשמור לכל יעבור עליהם, כי הם המפסידים לכל דבר טוב. והוא אמרם 'עבירה מכבה מצווה'.

אחריות השומר המוטלת עליו 'לעבדה ולשומרה' 'למהוי פלח באורייתא ולמנוט פיקודיהו' היא היא אחריותנו בשמירת הגוף והנשמה שניתנה לנו. וכך למדנו בגמרא במנחות 'אין יוחנן רב אליעזר דאמרי תרויהו: תורה ניתנה בארבעים' התורה ניתנה לעם ישראל אחרי ארבעים יום שהיה משה במום 'ונשמה נוצרה בארבעים' כמו שבמאי רש"י שם צורת הוולד לארבעים יום. כלמדנו כי 'כל המשמר תורתו נשמתי משתמרת, וכל שאינו משמר את התורה אין נשמתי משתמרת'.

עוד שם: 'ונא דבי רבי שמעאל: משל לאדם שמסר ציפור דרוור לבדו'. ורוצה לזרזו על שמירת הציפור 'אמר, כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיה,

יהיב חכמתא לחכימינ

הפסוק בדניאל אומר (ב, כא) יהיב חכמתא לחכימינ, פ' שהקב"ה נותן חכמה למי שהוא חכם ויש בו חכמה.

'מקשים העולם' וכי חכמה הראשונה לא ה' נתן? ומהיכן משיגים חכמה בפעם הראשונה שיוכלו לקבל את"כ עוד חכמה? הגה"ק האמרי אמת מגור זצ"ל תירץ קושיא זאת בדרך העבודה, 'ראשית חכמה יראת ה'" - שתחילה וראשית החכמה יכולים להשיג ע"י יראת אלקים.

בספה"ק 'נועם אלימלך' (פר' עקב) ביאר בדרך אחרת: הנה הבורא ברוך הוא לא ברא את עולמו רק להטיב לברואים. אלא שצריך לזה כלי נכון ומוכשר שיוכל לקבל ההטבה.

וממשיל זאת במשל, למי שרוצה לתת במתנה לחבירו יין או דבש ואין לו כלי נאה ויפה, אומר 'הנותן' 'למקבל' השאל לי כלי כסף נאה שלך וממלא אותה יין או דבש, ושולח לו.

והנהגות מובן, שהאדם הוא הכלי לקבל, והכשרו ותיקונו של הכלי דהיינו האדם שיהיה מוכשר לקבל הטובות והשפעות של הקב"ה, הוא היראה ואהבה וקיום מצוות ד' וחוקותיו וכל דרכיו ואז הוא כלי נאה ויפה. ושואל השם יתברך הכלי הזאת וממלא אותה כל טוב.

וזהו מה דכתיב 'פר' (עקב) ועתה ישראל מה ה' אלקיך 'שואל' מעמך, רוצה לומר אימתי השם יתברך שואל מה שיש עמך דהיינו הכלי שלך כדי

למלא אותה משפעת טובו וברכותיו, "כי אם ליראה" כו' רוצה לומר זה בלתי אפשרי כי אם שתעבוד אותו בכל העובדות המנויים והמפורשים בפסוק, ואז תהיה כלי יפה ונאה ומוכשר לקבל וישאל ממך הכלי שלך, דהיינו 'את עצמך' לטוב לך, כדי שייטיב לך ועל ידך יבואו טובות והשפעות לכל ישראל עכ"ל.

כע"ז ביאר בספה"ק 'אהבת שלום' (פר' כי תשא) במשל אחר אך עם מסר דומה, בשם הרה"ק רבי זכריה מענדיל משענדישוב זצ"ל: משל למלך שציוה לעבדיו, להביא לו כלים נקיים ורחוצים היטב, שרוצה לתת להם מתנה הגונה באותם כלים. כמובן שהשכל הישר מחייב לרחוץ היטב את הכלי שלא ישאר בו אף שמץ של לכלוך, ואם ירחצוהו ויראו שעדיין נשאר בו אי אלו לכלוכים ירחצוהו עוד פעם ביתר שאת, עד שיהיו הכלים בתכלית הניקיון, בכדי שיתרצה המלך לתת להשפיע טובותיו באותם כלים.

אבל אם לא יקפידו לרחוץ היטב, ויביאו כלים שאינם נקיים דיון, לא יד יושל יתרצה המלך להשפיע להם באותן כלים, אלא אדרבה עוד יתרגז עליהם ויענישם שזלזלו בו.

והנמשל הוא בענין החכמה, דכתיב (משלי ב, ו) 'כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה', הקב"ה רוצה לתת ולהשפיע לכל אחד ואחד חכמה, אך האדם צריך להיות כלי מוכן לקבל החכמה, וצריך לטהר ולקדש עצמו בכדי שיהיה כלי שלם שיתרצה הש"ת להשפיע בו חכמה.

ממשיך האב"ש ואומר: 'ואם רואה האדם שעדיין החכמה מרוצה להשפיע בו חכמה, יתלה את היחסיון בעצמו שמסתמא עדיין אינו מנוקח כמו שצריך, וצריך להתאמץ ביתר שאת וביתר עוז שיזכה להיות כלי מוכן לקבלת החכמה. וזהו יהיב חכמתא לחכימינ, פירוש שהקב"ה נותן חכמה למי שהכין את עצמו לקבלת חכמה עכ"ל.'

• בחסותם האדיבה של בעלי עסקים תומכי תורה לברכה, הצלחה וכוט'ו •

אחים הקר רשת בשר למהדרין	פוטו ציין צילום אירועים, מצלמות וסטודיו	גל פז-רשת למוסיקה ירושלים-ב"ב-חיפה	פוטו סטודיו
לעילוי נשמת רבי יצחק בן ר' אליהו ואסתר זר		המנעול הנאמן זאב חורוביץ דלתות פלדה ומפתחות	צבי ורצבורג בית האברגיה

מוקד 'הישיבה' לרובנות, רישום ויינון
1-800-20-18-18 סניף תל אביב